





OTOKAR BŘEZINA

NAPSAL ARNE NOVÁK

Zde byl autorskoprávně chráněný  
obsah, který není možné zpřístupnit.

VYDAL JOSEF PORTMAN

V LITOMYŠLI L. P. 1938



ARNE NOVÁK, OTOKAR BŘEZINA



**V**ÍTĚZNÁ SMRT, KTERÁ V POSLEDNÍM DVOULE-  
tí imperativními zásahy nadobro proměnila podobu české  
literatury, zasáhla naši duchovní kulturu způsobem nejkrutějším.  
Včera neočekávaně po krátké nemoci, nedlouho po svých naroze-  
ninách šedesátých opustil nás náš největší básník a myslitel, Otokar  
Březina. Při skonu nejednoho z našich drahých spisovatelů a poetů,  
kteří odešli poslední dobou, pocítili jsme, kterak v nich bilo samo  
srdce naší rasy; tentokráte však, když se z našeho pozemského obzoru  
ztrácí znalec tajemného hlasu našeho plemene a zároveň filosof a  
umělec světového formátu, jsme si jisti, že zastavilo se navždy velké  
a silné srdce, které nás všechny své dlužníky a žáky, vyznavače a ná-  
sledovníky spojovalo se srdcem světa.

V českém básnictví posledního čtvrtstoletí, kdy vlastně Otokar Bře-  
zina počal teprve vykonávat duchovní vliv svým dílem, dokončeným  
v desíletí předchozím, byl to on a jedině on, kdo představoval kos-  
mickou funkci a evropské svědomí v naší tvorbě lyrické. Nebylo to  
pouze proto, že jeho hlas byl slyšán daleko za hranicemi domova, a  
že výrazové prostředky tohoto velkého kouzelníka obrazů a metafor,  
melodií a rytmiů snášely už od počátku nejvyšší měřítko světové, ný-  
brž bylo to především proto, že skrze jeho myšlenku a skrze jeho  
dílo účastnil se také český člověk velikého zápasu, pravého umělec-  
kého a ideového agónu soudobé kultury a že do ní vnášel svůj tón,  
svůj zvláštní národní ráz. Ti, kdož Otokara Březinu aspoň poněkud  
chápali, věděli také, že skrze něho nemluví pouze český duch sou-  
časný, nýbrž zároveň veliký odkaz naší minulosti, a nebylo potřeba  
ani hlasů vnímavých cizinců, aby nám řekli, že se tu zároveň hlásí o  
právo na život a o svobodu projevu duch slovanský, který nepohrdá  
vybranými prostředky umění západního, aby vyjádřil tajemství vý-

chodu. Takto v Otokaru Březinovi jako v každém geniovi uměleckém anebo filosofickém se pojily dva mohutné živly: živel světový a prvek národně-individuální. Jak jsme zchudli, jak jsme na celém svém významu ztratili, že nositel tohoto poslání byl nám navždy osobně vzat, a že není nám ani přáno sílit se lidskou jeho přítomností, ani choditi do osamělé Thebaidy ducha pro útěchu a pro povzbuzení!

Když před dvanácti lety zemřel Jaroslav Vrchlický, zmocnil se nás podobný stesk, jako při včerejším skonu Otokara Březiny. Naše bolest byla sice tehdy zmenšována tím, že smrt Vrchlického byla básníku samému už vysvobozením, a že jeho životní dílo bylo už dávno definitivně uzavřeno, kdežto v případě Březinově se nezmenší tíha ztráty okolností, že samotář jaroměřický od dvaceti lety nepublikoval nic nového ani veršem ani prósou a že celé jeho odmíčení bylo zasvěceno přípravě k myslitelským dílům, o nichž nevíme, zda skutečně jsou napsána a zda kdy se dostanou do rukou veřejnosti. Jako Otokar Březina byl také Jaroslav Vrchlický básníkem světové pověsti a světového rozsahu, a ani tomuto, ani onomu nechybělo obdivovatelů a učedníků, kteří se jen pro ně zabrali do nepřístupných záhad naší mateřštiny. Oba básníci, skvělý řečník a nádherný myslitel, dotýkali se otázek světového dosahu a nesli ve své hrudi kus evropského svědomí kulturního. Každý ovšem jiným způsobem. Jaroslav Vrchlický, duch neklidný, těkavý a rozsáhlý, spěchal od problému k problému a s geniální skoro nervosou proměňoval je v temata, básnického řečnictví, v úchvatné antitese slovního umění, v strhující pathos slova zároveň barvitého a skulpturálního. Otokar Březina, duch soustředěný, kladný a soustavný, těžce a tragicky své problémy prožíval, až se proměnily v součástku jeho složitého Já, planuly tam podvědomým



bohatstvím snů, tuch a dohadů a pak teprve přetaveny a přetvořeny objevovaly se v komplexivním básnickém tvaru obrazové víse, nebo náboženského hymnu. Jaroslav Vrchlický, jehož myšlenková bytost byla zatížená stále kalnou přísadou smyslnosti, nade všechno miloval svět, toužil s ním splynouti a v něm se rozjihnouti. Otokar Březina, který senzitivnost a smyslovost v duchovosti umělecké překonával a ovládal velkou kázní myšlenkovou a mravní, především miloval Boha a věčnost, snažil se porozumět jí, vyzpytovat jí jejich zákony a žít ve shodě s nimi.

I byl Otokar Březina také osobností mravní. Proti estetickému umělectví Jaroslava Vrchlického připočtème, že se v jeho myšlení a díle ozývá také sociální tón a úsilí o společenskou spravedlnost, i změříme snadno veliký rozdíl, který dělí oba nejskvělejší představitele dvou generací za sebou následujících. Je značně pravděpodobno, že budoucnost bude trvale spojovat oba tyto básníky, z nichž starší mladšímu nikterak nechtěl porozumět, kdežto Březina se snažil stále více pochopit vývojový význam Vrchlického, kterého aspoň po stránce výrazové pokládal za jednoho ze svých učitelů. S vděčností, která jest znakem duchů opravdu velikých a ušlechtilých, uznával všechny své předchůdce a pokorně zaznamenával vše, co kdy přijal od tradice domácí. Není bez významu, že se tak často vracel k ocenění osobností a poslání Svatopluka Čecha, od kterého se jako skromný, veršující začátečník učil; jako Svatopluk Čech znal i Březina veliké národně-mravní poslání básníka a nasadil celý svůj život odříkavého samotáře, aby tomuto poslání sloužil; také pracovní pokora neúnavného dělníka verše, jejímž svědkem byla přísná poustevna mladého básníka v Nové Říši, připomíná silně ciselující úsilí Čechovo. Takto se řadí vlastně Otokar Březina při všem vědomí světové mise mezi

básníky buditele. Kolikrát se svou obraznou výmluvností závratného improvizátora poučil své hosty o tom, že naše obrození není dokončeno, dokavad se nedovrší obrodou mravní, bylo to zároveň vyzvání, abychom o této obrodě pracovali všichni, stejně jako Bůh si po nás přeje, abychom byli jeho spoludělníky a uskutečňovali dílem vůle, dílem dobroty, dílem krásy království jeho na zemi.

V době básnických začátků Otokara Březiny, kdy jeho svítivý a světelný verš, jeho barvitá a duhová metafora, jeho mámivý a často nepochopitelný oxymoron vzletly jako ohnivý pták nad všecku, třeba stříbrnou šed' české lyriky impresionistické, zdálo se, jakoby se Otokar Březina lišil od celého světa literárního prostředí. Úžas ten rostl od knihy ke knize, zvláště, když odhodil nejenom uzavřenou a pravidelnou rytmiku ve prospěch převládajícího volného verše, když zamítl občas kouzlo rýmů, v němž přece byl virtuosem, když počal skládati modlitby a hymny, připomínající starodávnou lyriku liturgickou a když vedle toho se závratnou odvahou ducha konstruktivního budoval ze svých širodechých slov mohutné architektury, kde zhusta nebylo snadno přehlédnouti celek, jmenovitě zahloubal-li se čtenář nad vírem, ve který strhovaly jednotlivosti výrazové, i myšlenkové. Za necelé desetiletí, ve kterém se naplnil Březinův básnický vývoj, značený pěti knihami, urazil jeho umělecký geniis dráhu, již sotva co v naší poesii se může měřiti; dráha ta vede od sebemučivého subjektivismu duši spoutaného k vesměrnému a hromadnému objektivismu, kdy básník Rukou přestává mluvit za sebe a stává se mluvčím celého lidstva. Není sporu, že z těchto čistě uměleckých a výrazových možností Otokara Březiny, typisujícího symbolisty a nadosobního lyrika, nevytěžilo naše básnictví doposud ani setinu toho, co by na něm mohlo působiti oplodivě a obrodně, jmenovitě, když

se cesty našich mladších básníků v posledním desetiletí od Březiny odvrátily. Po této stránce jest Otokar Březina pro budoucnost, která ho musí teprve dorůst, velikým problémem a nesnadným úkolem. Avšak dojmem daleko větší novoty a cizosti než Březina - básník působil od počátku Březina - myslitel, od poety neoddělitelný, který, Svítáním na západě počínajíc nastupuje odhodlaným krokem, s očima upřenýma k nebi, s náručím objímajícím světy svou vznešenou pout za Absolutnem. I oba velicí náboženští lyrikové generace lumirovské, Julius Zeyer a Josef Václav Sládek zdají se ve své teskné touze po Bohu a po smrti, obsahující slib věčného života, nepatrnými proti paroxystické inspiraci tohoto nenasytného pijáka vína silných, které štípily smutek a samota; teprve jím též v oboru poesie nabyt náš národ práva osobovati si název národa náboženského. Bylo to v době pozitivistické vědy a materialistického názoru, v době náboženství hmoty a přírody, jemuž sloužil Jaroslav Vrchlický v době odevzdaného agnosticismu, kdy Otokar Březina volal na hranici svých dní velkým hlasem: Rozšířte Boha!

Byl on naším prvním básníkem mystickým, a to v jiném smyslu slova, než Julius Zeyer, který tajemství hledá a před ním ve zmatené pokoře klesá; zde přihlašoval se duch smělý, nadaný visionářstvím, intuicí a spolu silnou vůlí, který tajemství rozumí, který je organizuje a který je úplně staví do služeb života. Březinova mystika pila z mnohých zdrojů, od indické metafysiky až po schopenhauerovskou filosofii, od antické gnose až po entusiasmus katolických myslitelů, ale také od biologického evolucionismu až po odvážné hypotézy moderní fyziky; nedá se prostě vměstnati do jediného systému mystického. Jest Otokar Březina myslitelem křesťanským? Víra v tajemnou vinu, v prokletí tvorstva a v potřebu spasení zdají se pro to mluvit, a také

hluboce významné spojení lásky k Bohu se službou k bližnímu i nauka o bratrství všech přibližují jej křesťanství a to jistě spíše katolickému, než protestanskému. Tyto živly etickosociální, jimiž Otokar Březina tak těsně souvisí s kulturou své doby a tak přesvědčivě se zapíná do posledních údobí veřejného vývoje svého národa, bývají nejsilněji zdůrazňovány a přispěly k jakési popularitě jména Březinova také u těch, kdož jeho světa v celku nechápají. Avšak pro něj a pro vývojový optimismus v závěru Březinova díla nesmí býti zapomínáno ani na těžký pesimismus, který se ozývá netoliko ve vstupních Tajemných dálkách, ale i ve vrcholných Stavitelích chrámu, ani na celkové tragické pojetí života a kosmu, který dodává celému Březinovu dílu rázu dramatického. Snad i těmito znaky se přihlašuje Otokar Březina jako věrný syn ke své době, která byla naplněna křečmi, agoniemi věku přechodného, svíjejícího se v porodních bolestech nových hodnot. Tolik v zájmu myšlenkové pravdivosti, jíž Březina sloužil slovem i činem.

Ovšem v závěru jeho díla a jmenovitě v knize vážné a sladké moudrosti, jakou jest komentář jeho básní Hudba pramenů, skládající se z cyklů essayů, vidíme už ducha usmířeného, harmonického, s úsměvem na uzamykajících se rtech a s blaženým tancem vesměrných hvězd nad pokornou hlavou. Takto zvykli jsme si nacházeti Otokara Březinu také v jeho soukromí, když zmlkl jako básník: pro každého měl útěchu, na každou otázku měl odpověď, pro každou nejistotu měl posilu a tak v tiché jízbě jaroměřické usedával, mluvě jako největší učitel svého národa, ne nepodoben vykládajícímu Tomáši ze Štítného a v biblických větách kázícímu Janu Amosu Komenskému. Je těžko pochopiti, že se tato zpěvná a výmluvná ústa zavřela navždy, a že nikdy už nebudeme smětí putovati: do západomoravského měs-

tečka, které nebylo nikoli nejmenší z našich zemí. Nic nám však nebrání, abychom dále putovali k živým studnicím jeho knih a ssáli z nich sílu a víru. Naši potomci budou nám jistě závidět, že jsme směli žít vedle něho a hledět do jeho polokristovské, polosokratické tváře; záleží jenom na nás, abychom se toho ukázali hodnými, zachovávajícíce jeho posvátné dědictví.



Arne Novák

O T O K A R B Ř E Z I N A

Tato studie byla v den skonu básníkovy improvizována, do telefonu nadiktována a pak uveřejněna v Lidových Novinách dne 26. března 1929 jako nekrolog Otokara Březiny. Autor toho dne dlel na přednáškové zajiždce v rodné Litomyšli. Tam byla studie Josefem Portmanem vytisknuta na ručním lisu v 22 výtiscích a vydána na paměť 70. narození Otokara Březiny na podzim 1938.